

**RASA KUWATIRE PARAGA UTAMA SAJRONE ANTOLOGI CERKAK TREM
ANGGITANE SUPARTRO BRATA**

Niswatul Latifah, Prof. Dr. Darni, M.Hum

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Surabaya
Anisokta_streetdance@gmail.com

Abstrak

Antologi cerkak *Trem* anggitane Suparto Brata onjo ing babagan problem kajiwan. Problem kajiwan ing antologi cerkak kasebut padha yaiku rasa kuwatir kang disandhang dening para paraga utama. Problem kajiwan kasebut tuwuh amarga anane struktur kapribadhen *ego* kang ala lan nerak paugeran. Kanggo nuruti pepingine (*Id*), para paraga utama nindakake samubarang kanthi cara kang beda ing saben cerkak. Adhedhasar andharan ing ndhuwur, antologi cerkak iki narik kawigaten kanggo diteliti mawa tingingan psikoanalisis Sigmund Freud.

Underane panliten iki yaiku (1) Kepriye struktur kapribadhene paraga utama? (2) Kepriye problem kajiwane paraga utama? (3) Apa kang nyebabake paraga utama nduweni problem kajiwan? (4) Apa *mekanisme pertahanan ego* kanggo mungkasi prakara kang disandhang dening paraga utama?. Ancas saka panliten iki yaiku (1) Ngandharake struktur kapribadhene paraga utama, (2) Ngandharake problem kajiwane paraga utama. (3) Ngandharake apa kang nyebabake paraga utama nduweni problem kajiwan, (4) Ngandharake apa *mekanisme pertahanan ego* kanggo mungkasi prakara kang disandhang dening paraga utama.

Panliten iki dikarepake bisa menehi paedah tumrap (1) Sastra Jawa modern kang gegayutan karo pangrembakane sastra Jawa ing babagan problem kajiwan, mligine kang nitingi psikologi sastra, (2) Pamulangan ing tataran sekolah lan pawiyatan luhur. Lelandhesane teori kang digunakake ing panliten iki yaiku teori psikologi sastra. Teori psikologi sastra kang dipilih yaiku Teori Psikoanalisis Sigmund Freud kanggo ngandharake problem kajiwane paraga, struktur kapribadhene paraga, lan *mekanisme ego*-ne paraga. Metodhe kang digunakake sajrone panliten iki yaiku metodhe dheskriptif kualitatif. Sumber dhata kang digunakake yaiku telung cerkak kang wis dipilih sajrone antologi cerkak *Trem*, kuwi kalebu sumber dhata primer. Sumber dhata sekunder kang digunakake yaiku sakabehe buku utawa literatur kang gegayutan karo psikologi sastra. Dhata kang digunakake arupa tembung-tembung utawa ukara-ukara ing telung cerkak kang wis dipilih sajrone antologi cerkak *Trem* kang gegayutan karo problem kajiwane paraga utama yaiku problem *realistis*, problem *neurosis*, lan problem *moral*.

Adhedhasar andharan ing ndhuwur bisa kadudut asile panliten kang cundhuk klawan underane panliten. Asile panliten, sepisan ngandharake paraga utama kang cacah ana telu kang nduweni struktur kapribadhen paling onjo ing babagan *ego*. Kapindho, ngandharake problem kajiwan kang disandhang dening paraga utama awujud rasa kuwatir kang diperang dadi telu, yaiku 1) Rasa kuwatir *realistis*, 2) Rasa kuwatir *neurosis*, 3) Rasa kuwatir *moral*. Problem kajiwan kasebut kang paling onjo yaiku problem *realistis*-e paraga utama. Katelu, ngandharake panyebab kang njalari tuwuh problem kajiwane paraga utama kasebut yaiku 1) anane kedadeyan kang wis lumaku, paraga Dar rumangsa dikhianati. 2) kelakone sawijine tumindak kang nerak aturane Negara saengga paraga Pak Somat bisa dicekel pulisi. 3) jalaran paraga Poniran wis nemokake samubarang kang bisa mbabayani tumrap kaslametane dhewe. Kapapat, ngandharake *mekanisme pertahanan ego* kanggo mungkasi problem kajiwane paraga utama. *Mekanisme pertahanan ego* kang paling onjo disandhang dening paraga Poniran. *Mekanisme pertahanan ego*-ne Pak Somat yaiku *represi*, *rasionalisasi* lan *fantasi*. *Mekanisme pertahanan ego*-ne Dar yaiku *rasionalisasi* lan *agresi-apatitis*. Kang pungkasan, *mekanisme pertahanan ego*-ne paraga Poniran yaiku *pengalihan*, *rasionalisasi*, *reaksi-formasi* lan *agresi-apatitis*.

PURWAKA

Landhesane Panliten

Problem kajiwan tuwuh lan ngrembaka amarga anane faktor-faktor gangguan mental (psikis) sajrone jiwane manungsa. Pawongan kang lagi nandang problem kajiwan bakal katon nalika dheweke tumindak nyimpang utawa nyleweng saka tumindak kang becik. Problem kajiwan sesambungan karo *alam bawah* sadhare manungsa, amarga sajrone *alam bawah* sadhare manungsa ana unsur-unsur jiwane manungsa kang *dinamis*.

Miturut Freud (sajrone Minderop, 2010:23)

menawa nggunakake *alam bawah* sadhar kanggo ngandharake lan njabarake tumindake manungsa sarta sakabehe penyimpangane. Tesis Freud kang kapisan yaiku *alam bawah* sadhar minangka subsistem dinamis sajrone jiwane manungsa kang ngandhut dorongan-dorongan naluri. Dorongan-dorongan kasebut njaluk supaya dituruti, nanging dorongan-dorongan kasebut bisa diilangake sawetara. Sajrone wujud kang *maya* dorongan-dorongan kasebut bisa dituruti kanthi sawijine cara kanggo tamba kasenangan (*fantasi*).

Problem kajiwan kang diadhepi dening manungsa ngrembaka sajrone *alam bawah* sadhare

manungsa. Miturut Freud ing ndhuwur problem kajiwan bisa nuwuhake dorongan-dorongan. Dorongan-dorongan kasebut nuntut supaya dituruti, lan kanthi sadhar utawa ora dorongan kuwi bakal bisa dituruti kanthi prinsip kasenangan kang bisa didadekake cara dening sawijine indhividhu tertamtu kanggo mungkasi prakara kang lagi diadhepi.

Miturut Freud (sajrone Bertens, 2006:13) menawa anane prinsip-prinsip kang ngatur lan nguwasai sakabehe proses psikis kang sesambungan karo problem kajiwane manungsa. Miturut prinsip kasenangan, urip psikis luwih condhong kanggo ngilangi rasa kang adoh saka kasenangan supaya bisa oleh saakehe kasenangan. Pamawas kuwi bisa didudut menawa manungsa yen ngadhepi problem kajiwan tertamtu dheweke bakal nyleweng saka samubarang kang becik ing samubarang kang ala kanggo nuruti prinsip kasengengane kasebut, nanging prinsip kasebut bisa owah dadi prinsip realitas.

Prinsip *realitas* yaiku prinsip kang ana sajrone urip *psikis* kang bisa digunakake nalika manungsa kasebut ngadhepi sawijine prakara-prakara kajiwan. Sepisanan prinsip-prinsip kasenangan kuwi ana lan bisa nguwasai proses psikis, nanging sasuwene kuwi subjek kang nggolek kasenangan nalika ngadhepi problem kajiwan kasebut uga kudu dimangerteni saka perangan njaba. Kanggo nglakoni kanthi langsung prinsip kasenangan kuwi bisa diganti karo prinsip kang luwih trep karo realitas utawa kanyatan. Mula saka iku, Freud nampa sawijine prinsip kang diarani prinsip *realitas*.

Prinsip kang pungkasan kuwi ora oleh dipisahake utawa didadekake *perbandingan* lan pambada antarane prinsip kasenangan. Prinsip *realitas* sejatine ora liya yaiku prinsip kasenangan kang digayutake karo kanyatan. Sajrone problem kajiwan kang diadhepi dening manungsa ana sawijine struktur kang sesambungan karo kajiwane manungsa yaiku struktur kapribadhen kang isine *id*, *ego* lan *superego*. Struktur kapribadhen kang bisa diperang dadi telu iki nduweni piguna kang ora padha sajrone kajiwane manungsa.

Miturut Freud (sajrone Minderop, 2010:24) menawa dayane *id* ngandharake ancas kang *hakiki* saka panguripane indhividhu, amarga yen digunakake kanggo nuruti pepenginan, *id* ora bisa mujudake kanthi nyata ancas kanggo ngindhungi saka kahanan kang mbebayani. Tugase *ego* yaiku nggolek cara kanggo nuruti pepenginan. *Superego* tugase menahi pambiji becik lan ala saka pepenginan-pepinginan kasebut.

Struktur-struktur kasebut ana sajrone kajiwane manungsa nalika manungsa kasebut ngadhepi problem-problem kajiwan. Problem kajiwane manungsa sajrone karya sastra iki bakal diandharake luwih cetha. Ana maneka warna jinise problem kajiwane manungsa kang kalebu sajrone dhinamika kapribadhen yaiku naluri *kematian*, naluri pengin mati, lan rasa kuwatir (*anxitas*). Ana uga problem kajiwan kang kalebu sajrone *klasifikasi emosi* ing antarane yaiku konsep rasa salah, rasa salah kang dipendhem, menahi ukuman marang awake dhewe, rasa isin, sedih, ora seneng, lan rasa tresna. Sakabehe iku kalebu sajrone teori kapribadhen Sigmund Freud.

Rasa kuwatir tuwuh nalika pawongan rumangsa dheweke ngadhepi bebaya, saengga nyebabake pawongan

iku ora tentrem. Rasa kuwatir ana sesambungane karo prakara-prakara kang lagi diadhepi sawijine pawongan. Miturut Minderop (2010:28) menawa kahanan kang ngincim katentreman sawijine *organisme* utawa pawongan iku bisa nuwuhake sawijine rasa kang diarani rasa kuwatir (*anxitas*). Maneka warna konflik lan wujud *frustasi* kang bisa ngalang-alangi sawijine pawongan supaya maju lan bisa nggayuh ancas tertamtu. Andharan kasebut minangka salah sijine sumber saka rasa kuwatir (*anxitas*).

Rasa kuwatir kalebu problem kajiwan kang diadhepi pawongan minangka asil saka konflik bawah sadhar antarane *id*, *ego*, lan *superego*. Miturut Freud (sajrone Minderop, 2010:28) rasa kuwatir minangka asil saka konflik *bawah* sadhar kang akibate saka konflik antarane *pulsi id* lan *pertahanan* saka *ego* lan *superego*. Sakabehe *pulsi* kasebut ngincim sawijine pawongan jalaran anane konflik nilai-nilai *personal*. Rasa kuwatir kang bakal diandharake rasa kuwatir *realitas*, rasa kuwatir *neurotis*, lan rasa kuwatir *moral*. Problem-problem kajiwan kasebut wis diadhepi dening para paraga utama sajrone cerita kang wis dipilih. Problem kajiwan kang arupa rasa kuwatir kasebut kerep diadhepi dening manungsa lumrahe. Prakara kasebut narik kawigaten lan didadekake ancase nganakake panliten sajrone karya sastra iki.

Problem kajiwan kang arupa rasa kuwatir ana sajrone karya sastra anggitané Suparto Brata. Sesambungan karo prakara iku, sastrawan kasebut prodhuktif nerbitake buku fiksi basa Jawa lan basa Indonesia. Akeh banget novel lan antologi cerkak Jawa kang wis diserat. Salah sijine yaiku antologi cerkak *Trem*. Antologi cerkak *Trem* kang sabanjure ACT bakal diteliti kanthi nggunakake teori Psikoanalisis Sigmund Freud, nanging ora kabeh cerkak kang diteliti. Panliten iki bakal dipilih telung cerkak saka antologi cerkak kang cacahé ana 20 kasebut. Cerkak kang dipilih cacahé namung ana telu amarga supaya bisa *fokus* ing telung paraga utama. Cerkak kang dipilih yaiku “Pangigit-Igit”, “Rampog”, lan “Seksi Saka Menara”.

Cerkak-cerkak kang dipilih iku nduweni problem kajiwan kang padha, saengga luwih gampang kanggo didhata lan diteliti kanthi becik. Saliyane nduwe problem kajiwan kang padha, alure cerita ing cerkak kasebut narik kawigaten. Para paraga utama nindakake samubarang kanggo nuruti pepinginan (*id*) kanthi cara kang beda ing saben cerkak. Ana kang nduweni rencana ala kanggo males ukum, ana kang nekat ngrampog, ana uga kang nekat nyimpen tas kang isine dhuwit kang lagi diburu pulisi.

Prakara iku narik kawigaten banget kanggo diandharake, saengga bisa mangerteni menawa kanggo nuruti *id*, sawijine pawongan bisa tumindak kanthi maneka cara. *Superego*-ne para paraga utama iku uga beda ing saben-saben cerkak. Cerkak-cerkak sisane kang ora dipilih uga nduweni maneka jinis problem kajiwan, nanging kurang greget lan kurang narik kawigaten menawa diteliti kanthi nggunakake teori psikoanalisis Sigmund Freud.

Underane Panliten

Adhedhasar saka landhesane panliten bisa ditintingi underane panliten ing ngisor iki.

- 1) Kepriye struktur kapribadhene paraga utama sajroning ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi tingingan Psikoanalisis Sigmund Freud?
- 2) Kepriye problem kajiwane paraga utama sajroning ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi tingingan Psikoanalisis Sigmund Freud?
- 3) Apa kang nyebabake paraga utama nduweni problem kajiwan sajroning ACT anggitane Suparto Brata?
- 4) Apa wae *mekanisme pertahanan ego* kang digawe cara mungkasi prakara kang disandhang dening paraga utama sajroning ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi tingingan Psikoanalisis Sigmund Freud ?

Ancase Panliten

Adhedhasar saka landhesane lan undherane panliten ing ndhuwur bisa dijlentrehake ancane nganakake panliten kang diandharake ing ngisor iki.

- (1) Ngandharake struktur kapribadhene paraga utama sajrone ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi tingingan Psikoanalisis Sigmund Freud.
- (2) Ngandharake problem kajiwane paraga utama sajrone ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi tingingan Psikoanalisis Sigmund Freud.
- (3) Ngandharake apa kang nyebabake paraga utama nduweni problem kajiwan sajrone ACT anggitane Suparto Brata.
- (4) Ngandharake apa wae *mekanisme pertahanan ego* kang digawe cara mungkasi prakara kang disandhang dening paraga utama sajroning ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi tingingan Psikoanalisis Sigmund Freud.

Paedahe Panliten

Panliten iki diajab bisa aweh paedah tumrap maneka perangan kang bakal diandharake ing ngisor iki.

- (1) **Sastra Jawa Modern**
Panliten iki kaajab bisa nambahi wawasan lan nyengkuyung sarta ngrembakakake sastra jawi modern kanthi apik lan linuwih, mligine problem kajiwan kang nggunakake tingingan psikologi sastra.
- (2) **Pamulangan**
 - (1) Pamulangan ing Sekolah
Panliten kang nitingi psikologi sastra iki dikarepake bisa dadi bahan ajar kanggo piwulangan apresiasi sastra. Panliten iki kaajab supaya bisa migunani kanggo mangretni unsur-unsur karya sastra kang ngonceki problem kajiwane paraga utama.
 - (2) Pamulangan ing Pawiyatan Luhur

Kanthi anane panliten iki kaajab bisa nduweni daya pangaribawa tumrap para mahasiswa mligine adhi

angkatan. Panliten iki bisa dadi ancangan kanggo nganakake panliten sabanjure.

Wewatesane Istilah

- (1) Struktur kapribadhen
Struktur kapribadhen yaiku *psikisme* manungsa kang diperang dadi telu: *id*, *ego*, lan *superego*. (Freud sajrone Minderop,2010:21).
- (2) *Id*
Id yaiku *psikis-e* manungsa wiwit lair. (Freud sajrone Bertens, 2006:33).
- (3) *Ego*
Ego yaiku sawijine tumindake manungsa kanggo nuruti pepinginane (Freud, 1920:371).
- (4) *Superego*
Superego yaiku kabangun kanthi cara *internalisasi*. Tegese larangan-larangan utawa perintah saka njaba (para pengasuh, mligine wong tuwa). (Freud sajrone Bertens, 2006:33).
- (5) Rasa kuwatir
Rasa kuwatir yaiku sawijine kahanan kang ngincim katentremane pawongan, samubarang kang ngincim iku arupa *fisik* lan *psikis*. (Freud sajrone Minderop, 2010:28).
- (6) *Mekanisme pertahanan ego*
Mekanisme pertahanan ego yaiku dorongan utawa rasa saka alam bawah sadhare manungsa kanggo nglindungi sakabehe tumindak kang tuwuh saka rasa kuwatir utawa *anxitas*. (Freud sajrone Minderop, 2010:29).

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Sastra lan Psikologi

Psikologi ana sesambungane karo manungsa. Lumrahe, psikologi minangka ilmu kang nyinaoni ngenani prilaku lan pigunane mentale manungsa kanthi ilmiah. Psikologi wiwit tuwuh minangka ilmu pasinaonan ing pertengahan abad XIX ing Jerman, kang didadekake objek yaiku tumindak sadhare pawongan kang normal, dewasa lan nduweni adab. Prakara iki tuwuh amarga anane pengaruh *Descartes*, miturut dheweke "*cogito ergo sum*" kang maknane netepake objek psikologi yaiku tumindak sadar utawa rasa sadhare manungsa. Psikologi nduweni jejibahan yaiku nganalisis rasa sadhar kuwi, rasa sadhar diandharake lan bisa diperang dadi maneka unsur struktural kang sesambungan karo proses-proses sajrone *panca indera*, nanging Freud ora sarujuk karo pamawas kasebut. Miturut pamawas Freud rasa sadhar mung perangan cilik saka sakabehe panguripane ing donya psikis (Freud sajrone Suryabrata 2011:141).

Sesambungan antarane sastra lan psikologi, ana maneka faktor kang wigati. Kapisan, sawijine sastra kudu nggambarake kakuwatan lan kapinteran pangriptane. Kaloro, karya sastra kudu nduweni kautaman ing babagan gagrag lan basa minangka piranti kanggo nyuntak pikiran lan rasane pangripta. Katelu, prakara gaya, struktur lan tema karya sastra kudu ana sesambungane karo elemen-elemen kang nggambarake

pikiran lan rasane pawongan tertamtu (Minderop, 2010:61-62).

Psikologi Sastra

Dhefinisi psikologi sastra bisa diperang dadi papat yaiku kapisan, *study* psikologi pengarang kang minangka tipe pribadhi. Kapindho, *study* proses kreatif. Katelu, *study* tipe lan ukum-ukum psikologi kang ana sajrone karya sastra. Kapapat, mangretni akibate karya sastra marang pamaca (psikologine pamaca) (Wellek&Warren, 2014:81). Saka pamawas kasebut nuduhake menawa psikologi sastra bisa ditegesi kanthi amba. Psikologi sastra nyinaoni babagan psikologis pengarang, proses kreatif nulis karya sastra kang oleh pengaruh saka peran alam bawah sadhar lan alam sadhare pengarang, psikologine karya sastra, lan psikologise pamaca.

Teori Psikonalisis Sigmund Freud

Freud ngandharake maknane *Id*, *Ego* lan *superego* sajrone bukune kanthi irah-irahan “*Masalah Analisis Awam*” ing bulan juli taun 1926. Buku kang diripta dening Sigmund Freud kuwi wis ditafsirake dening K.Bertens nganggo basa Indonesia. Sajrone buku “*Psikoanalisis Sigmund Freud*” dening K.Bertens, Freud ngandharake babagan *Id*, *Ego* lan *Superego*. *Id* yaiku sakumpulan saka naluri-naluri kang ana ing alam bawah sadhare manungsa. *Ego* yaiku *kesadaran*, nanging ora sakabehe proses sajrone *ego* kang sadhar (Freud sajrone Bertens, 2006:195-196).

Id (das Es)

Id (das Es) uga bisa dimangerteni minangka sistem kapribadhen kang isine yaiku naluri-naluri gawan saka lair. *Id* uga bisa ditegesi minangka energi psikis lan naluri kang njalari manungsa nglakoni apa kang dadi pepinginan naluriyah, kayata mangan, seks, lan ora pengin nandang lelara (Minderop, 2010:21).

Ego (das Ich)

Miturut Freud (1920:371) sajrone *ego* ana kakuwatan kang ora bisa leren olehe ngritik lan mbandhingake. Prakara iki diatur ing babagan liyane saka *ego*. Kahanane pasien bisa didudut yen dheweke nduwe *ego* kanggo tujuwan *pemulihan*, mula saka iku pasien kasebut bisa nuruti pepingnane lan rumangsa lega.

Superego (das Uber-Ich)

Freud (sajrone Koswara,1991:35) uga ngandharake, *superego* dumadi lumantar *internalisasi* pranatan dening manungsa kang nduweni daya pangaribawa tumrap dheweke, tuladhane wong tuwa lan guru. *Superego* paling ora nduweni telung fungsi yaiku : a) kanggo ngendhaleni impuls-impuls naluri *id*, supaya rangsangan kasebut bisa disalurake kanthi cara utawa awujud kang bisa ditampa dening masyarakat, b) nuntun *ego* kanthi pranatan moral, tinimbang kasunyatan, c) menahi dhukungan marang manungsa supaya bisa sampurna uripe.

Problem Kajiwane Paraga

Rasa Kuwatir Realistis

Miturut Freud (1920:342) rasa kuwatir *realistis* utawa rasa kuwatir *obyektif* kuwi beda karo rasa kuwatir *neurotik*. Rasa kuwatir kang nyata (*real*) kasebut minangka rasa kang alami lan asipat *rasional*. Prakara kasebut lumrahe diarani *reaksi* tumrap bebaya *eksternal*. Rasa kuwatir kasebut minangka *ekspresi* saka *naluri mempertahankan* dhiri. Nalika pawongan nandang rasa kuwatir *realistis* utawa *obyektif* kasebut, dheweke bakal wedi lan kuwatir marang kahanan kang ana ing sakupenge.

Rasa Kuwatir Neurosis

Miturut Freud (1920:345) rasa kuwatir tipe iki bisa ditafsirake minangka rasa kuwatir kang ngambang merdika. Pawongan kang nandang rasa kuwatir neurosis bakal ngadhepi gangguan ing pamikire. Pawongan kasebut bakal ngarep-arep saanane kalodhangan kanggo nemokake samubarang kang bener tumrap awake dhewe. Kahanan iki diarani “*cemasnya harapan*”. Pawongan kang nandang rasa kuwatir neurosis tansah *antisipasi* marang samubarang kang ala lan condhong ing sipat *pesimis (over cemas)*.

Rasa Kuwatir Moral

Rasa kuwatir moral yaiku rasa wedi marang ati lan nuranine dhewe. Pawongan kang nduwe tipe rasa kuwatir kaya ngene tansah mikir lan ngrasa salah yen awake dhewe nglakoni sawijine tumindak kang nyeleweng lan ora gathuk karo norma moral (Suryabrata, 2011: 139). Pawongan kang nduweni rasa kuwatir moral bisa wae pawongan kuwi kalebu nduweni *superego* kang ngrembaka kanthi becik, dheweke bisa mikir endi sing ala lan becik, lan dheweke rumangsa salah yen dheweke nglakoni sawijine tumindak kang nyeleweng saka moral.

Mekanisme Pertahanan Ego

Miturut Freud (sajrone Minderop, 2010:30) Sajrone *mekanisme pertahanan ego* ana telung prakara kang wigati yaiku kapisan, *mekanisme pertahanan* adhedhasar anane *observasi* tumrap lelakone paraga utawa individhu, lumrahe *mekanisme* disengkuyung dening bukti-bukti *eksperimen*. Kapindho, kudu paham lan kudu bisa maknani faktor-faktor kang njalari sawijine pawongan nggunakake *mekanisme* nalikane dheweke ngadhepi masalah. Katelu, sakabehe mekanisme ana sajrone panguripan sabendinane pawongan kang normal, nanging menawa *mekanisme* dadi cara kang utama sajorone mungkasi maneka warna prakara ateges ana *indikasi* utawa pratandha ora bisa lan ora mampune sawijine pawongan adhaptasi.

Represi

Represi yaiku salah sawijine *mekanisme pertahanan ego* kang paling kuat lan amba. Tujuwan *represi* yaiku kanggo nyaring *impuls-impuls id* kang ora bisa ditampa saka alam sadhar saengga bisa ditampa ing sanisore alam sadhar. Represi minangka upaya kanggo ngindari rasa *anxitas* utawa rasa kuwatir. Akibate saka *represi* yaiku sawijine pawongan ora eling karo

pamikiran-pamikiran kang nyebabake *anxitas* utawa rasa kuwatir (Freud sajrone Minderop,2010:32).

Sublimasi

Sublimasi bisa katindakake menawa tumindak-tumindak kang migunani kanthi cara sosial bisa ngganteni rasa ora nyaman. Sejatine, *sublimasi* kuwi wujud *pengalihan*. Kayata, sawijine pawongan kang nduweni dorongan seksual kang dhuwur, banjur dheweke ngalihake rasa ora nyamane kuwi ing tumindak-tumindak kang bisa ditampa kanthi cara sosial yaiku dadi juru lukis model tanpa gunakake sandhangan (Freud sajrone Minderop,2010:34)

Proyeksi

Mekanisme jinis iki yaiku *mekanisme* kang ora disadhari manungsa. Manungsa kerep ngadhepi kahanan utawa samubarang apa wae kang ora dipengeni lan ora bisa ditampa saengga dilimpahake marang pawongan liya kanthi sebab tertamtu. Kayata, salah sijine pawongan kang kudu dikasari, nanging wis sadhar menawa tumindak kuwi ora pantes ditindakake. Tumindak kuwi nduweni sebab menawa pawongan kasebut pantes nampa kahanan kang kaya mengkono. Pawongan liya kang tumindak kasar marang pawongan kuwi nyoba nglindungi awake dhewe, saengga bisa tumindak kaya mengkono supaya kahanan awake dhewe bisa nyaman kanthi cara nyalahake pawongan liya. Proyeksi bisa katindakake menawa pawongan kuwi nutupi kekurangane lan prakara kang lagi diadhepi utawa sakabehe kesalahane dilimpahake marang pawongan liya (Freud sajrone Minderop,2010:34).

Pengalihan (Displacement)

Pengalihan kang dimaksud yaiku *pengalihan* rasa ora seneng marang sawijine objek ing objek liyane. Kayata, anane pawongan liya kang bisa didadekake *kambing hitam*. Pawongan kuwi tamtu wae dudu sumber frustasi nanging luwih aman kanggo didadekake sasaran. (Freud sajrone Minderop,2010:35).

Rasionalisasi

Rasionalisasi nduweni rong tujuwan: kapisan, kanggo ngurangi rasa kuciwa amarga ora bisa gayuh samubarang utawa tujuwan tertamtu, lan kaloro menehi motif kang bisa ditampa sawijine tabiat utawa tumindak. *Rasionalisasi* kuwi kanggo pawongan kang lagi bingung ngadhepi anane motif utawa pepinginan kang nyata anane, nanging ora bisa ditampa *ego*. Saengga bisa nyebabake pawongan kasebut golek cara saengga bisa tumindak kang bener lan bisa ditampa marang *ego*-ne.

Ego-ne kuwi nduweni peranan aktif golek motif kanggo ngganteni motif nyata kang wis ana, dadi anane *ego* kuwi benerake motif-motif. Rasionalisasi kuwi bisa ana asile lan bisa ditampa (Freud sajrone Minderop,2010:36). Miturut Saludin (2009:19) Rasionalisasi yaiku wujud *mekanisme pertahanan* kang digunakake dening pawongan kanggo mbenerake tumindake marang awake dhewe lan wong liya.

Reaksi Formasi (Reaction Formation)

Reaksi formasi yaiku reaksi kang bisa nyegah sawijine pawongan supaya ora tumindak kang njalari tuwuhe rasa kuwatir (Freud sajrone Minderop,2010:37). Kayata, pawongan kang tumindak santun marang pawongan liya. Pawongan kang tumindak santun kasebut nduweni sebab, yaiku dheweke wedi marang pawongan liya kang bisa nyilakani dheweke. Kuwi kang nyebabake dheweke santun marang pawongan kuwi nganti dheweke ora nduweni rasa kuwatir. kuwatir nampa bebaya saka pawongan liya kasebut.

Regresi

Regresi diperang dadi loro. Kapisan, *regresi* kang diarani *retrogressive behavior* yaiku tumindake pawongan kang mirip karo bocah cilik. Nangis lan manja supaya dheweke aman lan oleh perhatian saka pawongan liya. kaloro, *regresi* kang diarani *primitivation*. Nalikane pawongan kang wis dewasa minangka pawongan kang ora nduweni budaya lan aturan-aturan saengga dheweke ora sungkan tumindak nyleweng. (Freud sajrone Minderop,2010:38).

Agresi lan Apatitis

Agresi diperang dadi loro. Kapisan, *agresi* langsung yaiku *agresi* kang langsung diandharake marang pawongan utawa objek kang dadi punjere prakara utawa sumber frustasi. Kaloro, *agresi pengalihan* yaiku menawa pawongan ngalami frustasi nanging ora bisa nyuntag lan ngandharake kanthi lega marang sumber frustasi kasebut amarga ora jelas. *Apatitis* yaiku wujud liya saka *reaksi* marang frustasi, yaiku sikap *apatitis* utawa pasrah (Freud sajrone Minderop,2010:39).

Fantasi lan Stereotype

Manungsa lumrahe ngadhepi prakara-prakara kang akeh banget kuwi kanthi cara golek solusi. Nanging solusine kuwi mlebu ing donya khayal. Solusi kang luwih nengenake *fantasi* timbangane *realitas*. Kayata, pawongan kang lagi luwe. Solusine yaiku dheweke mbayangake ana panganan enak. Bisa wae dheweke golek gambar panganan-panganan kang enak banjur diguntingi lan ditempelake ing kamare dheweke. Dene *stereotype* yaiku tumindak kasebut dibaleni sabendinane. Lumrahe pawongan kang nglampahi mekanisme jinis iki dheweke tumindak kang aneh lan ora migunani (Freud sajrone Minderop,2010:39).

Landhesane Teori

Panganggone teori-teori ing panliten iki kanggo nganalisis sawijine prakara sajrone ACT. Panliten iki nggunakake teori psikologi sastra kanggo ngandharake problem kajiwane paraga sajrone ACT kang wis dipilih telung cerkak. Teori psikologi sastra kang dipilih yaiku Teori Psikoanalisis Sigmund Freud kang ngandharake konsep-konsep struktur kapribadane paraga, problem kajiwane paraga, lan *mekanisme pertahanan ego*-ne paraga.

METODHE PANLITEN

Ancangan Panliten

Panliten iki nggunakake metode panliten kualitatif. Miturut Moleong (2007:157) panliten kualitatif yaiku tembung-tembung lan tumindak uga liyane kang bisa digunakake minangka data tambahan, kaya ta *dokumen* lan liyane. Nggunakake metode kasebut amarga dhata kang diasilake awujud dhata tulis utawa lisan saka manungsa kang bisa dideleng. Metode kualitatif ana sing nduweni sipat dheskriptif utawa diarani metodhe kualitatif dheskriptif kang tegese dhata dianalisis awujud fenomena, ora arupa angka utawa kuantitatif kang gegayutan karo *variable* (Aminuddin, 1987:15). Panliten iki yaiku panliten kang asile arupa prosedhur analisis sing ora nggunakake prosedhur analisis statistik utawa cara kuantifikasi liyane. Dhata kang dikumpulake mau arupa gambar, tembung lan sapiturute uga disebut dheskriptif kanggo ngandharake dhata-dhata kang bisa nyengkuyung panliten.

Panliten kualitatif dheskriptif digunakake amrih bisa menahi gegambarane kang gamblang lan objektif ngenani paraga utama sajrone ACT anggitane Suparto Brata taun 2000. Dheskripsi kuwi kanggo ngonceki kapribadhene paraga utama nggunakake teori psikoanalisis Sigmund Freud.

Sumber Dhata

Sumber dhata yaiku dhata kang digunakake jroning panliten (Arikunto, 2010:128). Sumber dhata ing panliten iki minangka sumber dhata primer lan sekunder. Sumber dhata primer yaiku sumber dhata kang langsung menahi dhata tumrap panliti (Arikunto, 2010:129). Sumber dhata primer ing panliten iki arupa telung cerkak kang wis dipilih yaiku “Pangigit-Igit”, “Rampog” lan “Seksi Saka Menara” sajrone ACT. Antologi cerkak iki diterbitake dening Pustaka Pelajar Yogyakarta Agustus 2000.

Sumber dhata sekunder yaiku sumber dhata kang ora langsung menahi dhata tumrap panliti (Arikunto, 2010:129). Sumber dhata sekunder digunakake ing panliten iki gegayutan karo psikologi sastra. Dhata kang dikutip saka buku kang ana gegayutane karo panliten sarta literatur kang bisa nyengkuyung kanggo ngonceki antologi cerkak kasebut.

Dhata

Dhata yaiku informasi saka sumber data utawa sampel (Sunarto, 2001:130). Dhata mujudake asile cathetan kang nyata saka asile panliten. Dhata kang bakal ditindingi ing panliten iki yaiku tembung-tembung utawa ukara kang nggambarake problem kajiwane paraga utama sajrone ACT. Tembung-tembung utawa ukara-ukara kang bisa dadi dhata yaiku kang gegayutan karo underane prakara, yaiku struktur kapribadhene paraga utama, problem kajiwane paraga kang disandhang, faktor kang nyebabake paraga utama nduweni problem kajiwan kasebut, lan *mekanisme pertahanan ego* paraga utama.

Instrumen Panliten

Instrumen panliten yaiku perangan kang digunakake kanggo nindakake panliten. Kang dadi instrumen panliten ing ACT yaiku panliti dhewe.

Minangka instrumen panliten, panliti kudu nindakake panlitene dhewe kanthi maca teks sastra supaya bisa milah-milah cerita kang nduweni problem kajiwan kang padha sajrone ACT. Piranti kang nyengkuyung anane panliten iki yaiku alat tulis, kaya ta *laptop*, buku cathetan, pulpen, buku-buku sumber dhata, lan kertas.

Tata Cara Ngumpulake Dhata

Panliten iki bakal nggunakake metodhe panliten kapustakan. Miturut Ratna (2004:28) panliten kapustakan nuduhake tata carane nindakake panliten adhedhasar naskah kang wis diterbitake arupa buku utawa kalawarti. Salah sijine kanggo nindakake panliten pustaka iki yaiku kanthi cara maca dibolan-baleni supaya kabeh unsur karya bisa dingerteni kabeh. Tata cara ngumpulake dhata kang nggunakake metodhe kapustakan kaya kang ana ing ngisor iki.

- 1) Miwiti maca ACT saka purwaka nganti pungkasaning crita. Anggone maca ora mung cukup sawacanan utawa rongwacanan, nanging dibolan-baleni nganti nemu cerkak-cerkak kang nduweni prakara kang padha sajrone ACT. Saka maca kasebut bakal tuwuh gegambarane crita kang nduweni prakara kang padha sabanjure bakal dadi punjere panliten.
- 2) *Inventarisasi* dhata kanthi menahi tandha (garis ngisor) ing saben-saben perangan kang wigati sajrone ACT. Wujude perangan kang diwenahi tandha kuwi arupa ukara, paragraf, apa dene tetembungan kang kacuplik saka ACT. Cuplikan-cuplikan kasebut samesthine kang ana gegayutane karo problem kajiwan sajrone ACT.
- 3) *Klasifikasi* dhata nduweni ancas kanggo ngumpulake dhata kang dibutuhake supaya gampang anggane nggolongake dhata kang salaras karo underaning panliten. Dhata-dhata kang ora selaras karo underaning panliten bakal dipisah lan ora perlu digunakake. Dhata-dhata kang selaras yaiku dhata kang dikumpulake saka undherane panliten.

Tata Cara Ngalalisis Dhata

Sawijining karya sastra kudu ditafsirake jalaran karya sastra kasusun saka basa. Ironing basa kasebut akeh banget tinemu makna kang ora diwedharake kanthi langsung, utawa sengaja diwedharake kanthi ora langsung (Ratna, 2004:45). Kanggo ngasilake dhata-dhata kang dikarepake bakal nggunakake cara kanthi milih perangan-perangan kang ana gegayutane karo rasa kuwatire paraga utama sajrone ACT. Cara kanggo nganalisis dhata diandharake ing ngisor iki.

- 1) Teknik analisis dhata jroning panliten iki digayutake karo ancangan panliten yaiku ancangan psikologi sastra lan teori psikoanalisis Sigmund Freud.
- 2) Ngalalisis dhata kanthi nggunakake *pendekatan* psikologi kang ana sajrone karya sastra kang arupa problem-problem kajiwan, panyebabe problem-problem kajiwan lan cara mungkasi problem-problem kasebut kanggo mangerteni sesambungan antarane karya sastra lan ilmu psikologi.

3) Pendekatan psikologi kasebut digayutake karo teori psikoanalisis Sigmund-Freud kang munjerake marag problem-problem kan dialami dening para paraga utama.

4) Nggawe dudutan adhedhasar titingan kang wis ditindakake.

Tata Cara Nulis Asile Panliten

Asile panliten ngenani Rasa Kuwatire Paraga Utama sajrone ACT Anggitane Suparto Brata bakal diandharake kaya ing ngisor iki.

BAB I : ngandharake purwaka kang isine yaiku bab lelandhesane panliten, underane panliten, ancasa panliten, paedha panliten, lan wewatesane panliten.

BAB II : ngandharake titingan kapustakan kang isine yaiku panliten sadurunge kang saemper, paraga lan pamaragan, sastra lan psikologi, psikologi sastra, teori psikoanalisis Sigmund-Freud, problem kajiwane paraga, *mekanisme pertahanan ego*, lan landhesane teori.

BAB III : ngandharake metodhe panliten kang isine yaiku metodhe panliten, sumber dhata, dhata, instrument panliten, tata cara ngumpulake dhata, tata cara analisis dhata, lan tata cara nulis asile panliten.

BAB IV : ngenani andharan asile panliten kang kaperang dadi patang sub bab, yaiku:

1) Ngandharake struktur kapribadhene paraga utama sajrone ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi titingan *Psikoanalisis Sigmund Freud*.

2) Ngandharake problem kajiwane paraga utama sajrone ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi titingan *Psikoanalisis Sigmund Freud*.

3) Ngandharake panyebabe paraga utama nyandang problem kajiwan sajrone ACT anggitane Suparto Brata.

4) Ngandharake *mekanisme pertahanan ego* kang digawe cara mungkasi prakara kang disandhang dening paraga utama sajrone ACT anggitane Suparto Brata yen diwawas kanthi titingan *Psikoanalisis Sigmund Freud*.

BAB V : ngandharake ngenani dudutan lan pamrayoga saka asile panliten.

ASILE PANLITEN

Struktur Kapribadhen Paraga Pak Somat

Paraga utama sajrone antologi cerkak Trem kanthi irah-irahan “Rampog” iki mung siji yaiku Pak Somat. *Id* kang disandhang dening Pak Somat ing antarane pepinginanane golek dhuwit kanggo nyukupi kabutuhane kaluwargane. Pak Somat kuwi kalebu wong kantor nanging gajine ora sepira. Pethikane kaya ing ngisor iki.

“Dene aku, nyambut gaweku wis kedhungsangan ngene pikolehanku isih kecingkrangan wae. Mboke ndhewor isih bolabali usrak-usruk ndhodhosi sak wae, Huuh, kapan aku bisa oleh dhuwit sing gemrenjel ngono, ya! Terus nguja ngajak bojoku mlebu Siola dakkon milih rok dadi sing regane tikel pindhone blanjaku sesasi. Utawa bisa ngganti TV-ku ireng-putih dadi warna 20 inch”.

(Rampog, 2000:190)

Andharan ngenani Pak Somat kasebut mung awujud angen-angene. Dheweke ngangen-angen oleh dhuwit akeh lan gemrenjel, saengga bisa nyukupi kabutuhane kaluwargane mligine bojone. Pak Somat nduweni angen-angen bisa nguja bojone lan ngajak ing Siola. Tuku rok kang regane tikel pindhho blanjane sesasi. Dheweke mung bisa ngangen-angen amarga dheweke rumangsa ora bisa nyenengake bojone. Iki mertandhani yen Pak Somat nduweni struktur kapribadhen kang arupa *id*. Dheweke isih ngangen-angen lan ora nindakake apa-apa kanggo mujudake karepe *id* iku mau.

Prinsip kasenangan kang coba ditindakake dening *id* iki diarani *ego*. *Ego* dipangaribawani dening prinsip kasunyatan, kang nyoba nuruti prinsip kesenangan *id*. Panggonane *ego* ana sajrone alam sadhar lan ora sadhare pemikire manungsa. *Ego* kang njalari lan ngrembaka ing pamikire Pak Somat.

Ego kang disandhang dening Pak Somat ing cerita kasebut yaiku dheweke golek ceperan ngewangi ngeterake surat-surat saka kantore. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Bisaku golek ceperan tambahan yen ngewangi ngeterake surat-surat saka kantorku. Akeh sing emoh penggaweyan kuwi marga prasasat ora ana opahe babar bisan. Mung bisa oleh gadhuan sepedhah montor karo bensine nalika dienggo ngeterake surat.

(Rampog, 2000:188)

Pak Somat nduweni *ego* kang ngrembaka becik nalika iku. Dheweke bisa nggunakake barang-barang (*fasilitas*) kang sawetara disilihake marang dheweke kanggo ngeterake surat. *Ego*-ne Pak Somat nalika iku ana ing alam sadhare. *Ego*-ne Pak Somat kasebut uga ngupaya cukupe pepinginan lan nepsu kang tuwuh saka *id*. *Ego*-ne Pak Somat kasebut mbantu kanggo nenimbang apa kang bisa maremake butuhe awak tanpa nyusahake.

Superego kang ana ing pamikire Pak Somat ing cerkak “Rampog” yaiku dheweke sadhar yen ngrampog kuwi tumindak kang ora becik lan bisa mbebayani awake. Pak Somat uga ora kuwat maneh nyimpen dhuwit asile ngrampog. Uripe ora bisa tentrem amarga akeh pawarta kang ngandharake ngenani rampog kang kanthi seprene ora bisa dicekel lan isih dislidiki karo pulisi. Kanca-kancane uga kerep mbahas rampog kuwi. Kerep guyon-guyon lan nyindhiri Pak Somat, mboh amarga wis ngreti wong kang dadi rampog kuwi Pak Somat apa durung ngreti. Pak Somat rumangsa yen dheweke dipojokna. Kahanan kaya ngono kuwi kang nyebabake Pak Somat ora betah nyimpen rahasiane. Pethikane kaya ing ngisor iki.

“Ora bisa. Ora bisa aku nanjakake dhuwit kuwi. Mesthi ya diburu-buru, diucit ditakoni saka ngendi olehku dhuwit. Pikiranku kaco! Aku wis ora kuwat maneh! Ora kuwat maneh! Luwih becik dadi pegawe mlarat nanging jujur, utang-utang isih dipercaya, ati bisa tentrem ora dhag dhug dhug diucit-ucit panerka ala ngene!”

(Rampog, 2000:200)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Pak Somat sadhar yen pranyata dheweke ora bisa nanjakake dhuwit asile rampogan kang wis disimpen ing lemari dhinese. Dheweke kuwatir bakal diburu, diucit lan ditakoni saka ngendi bisa oleh dhuwit akehe kaya mangkono. Pikirane wis ora karuwan. Pak Somat wis ora kuwat maneh. Dheweke nduweni pamikiran luwih becik dadi pegawe mlarat nanging jujur. Mula bisa tentrem ora dhag-dhig-dhug diucit panerka ala saka kanca-kancane kuwi.

Pak Somat wis nindakake struktur kapribadhen *superego*. Dheweke rumangsa salah wis nindakake pakaryan kang nerak aturane Negara. Dheweke uga sadhar yen wong jujur kuwi bisa nggarai ati tentrem lan ayem.

Struktur Kapribadhene Paraga Dar

Paraga utama sajrone antologi cerkak Trem kanthi irah-irahan “Pangigit-Igit” kang sabanjure dicekak PI iki mung siji yaiku Dar. Kang dadi pepingine *id* iki ora ana kang bisa nyegah maneh. *Id* mung nggolek upaya amrih dheweke bisa nyukupi kabutuhane. *Id* kang disandhang dening Dar iki ing antarane pepingine urip karo Yati. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Aku isih butuh suwasana regeng ing atiku, ing omahku. Aku isih butuh Yati. Aku isih kepengin ngrasakake paringane Allah kang awujud suwasana regenge omah, regenge ati.
(PI, 2000:174)

Andharan ing ndhuwur nuduhake yen Dar kepengin urip bebarengan karo Yati. Dheweke ora bisa pisah karo Yati. Yati sumber kasenangan kang bisa nyiptakake suwasana regeng ing atine Dar. Kuwi mertandhani yen Dar wis nindakake struktur kapribadhen *id* yaiku pepingine urip karo Yati, amarga dheweke tresna tenan marang Yati. Dar isih ngangen-angen ora nindakake pakaryan kang nuruti pepingine kuwi.

Paraga utama sajrone cerkak PI uga nduweni *ego*. *Ego* kang diduweni dening Dar minangka paraga utama yaiku dheweke ngeterake Yati ing rumah sakit kanggo nunggoni laire anake Yati. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Wektu nglairake wis cepak. Yati dakterake nganggo becak nyang rumah sakit. Mlebu nyang kamar babaran. Dakenteni ing jaba.
(PI, 2000:176)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Yati wis siap nglairake. Yati banjur diterake menyang rumah sakit. Dar ngeterake nganggo becak. Satekane ing rumah sakit Yati banjur mlebu menyang kamar babaran. Dar ora bisa mlebu nyekseni lairane Yati. Dar banjur ngenteni ing njaba. Dheweke ngenteni nganti proses lairan kuwi kasil.

Dar wis nindakake struktur kapribadhen *ego*. Dheweke wis nglakoni sawijine tumindak kanggo nuruti pepingine *id*. Dheweke ngeterake Yati lairan menyang

rumah sakit. Dheweke uga ngenteni proses lairan kasebut.

Superego kang ana ing pamikire paraga utama cerkak PI kang disandhang dening Dar kang sadhar yen rencanane males ngukum pawongan kang njalari Yati ngadhut kuwi ora becik. Pethikane kagambarake kaya ing ngisor iki.

Sajake pancen ora diparengake dening Gusti Allah Kang Maha Agung! Ora diparengake aku uthak-uthek gawe cilakane liyan. Aku kudu seleh! Kabeh pirantiku kanggo males ukum marang Darus, wis kasingkirake saka cedhakku. Aku ora diparengake momong bocah culika kuwi! aku kudu trima.

(PI, 2000:177)

Dar wis bisa ngendhaleni egone. Dheweke wis sadhar yen rencanane kuwi ala. Dar uga sadhar yen sakabehe tumindak ing donya kuwi bakal antuk piwales saking Gusti kang Maha Agung. Dheweke kudu nerima marang katemtuwan kang wis diatur dening Gusti. Kuwi mertandhani yen Dar wis nindakake struktur kapribadhen kang arupa *superego*. Dar wis bisa ngontrol *ego*-ne yaiku males ngukum pawongan durjana kang nyebabake Yati meteng kanthi perantara anake Yati.

Struktur Kapribadhene Paraga Poniran

Paraga utama sajrone antologi cerkak Trem kanthi irah-irahan “Seksi Saka Menara ” kang sabanjure dicekak SSM iki mung siji yaiku Poniran. *Id* kang disandhang dening Poniran iki ing antarane pepingine supaya anake bisa dadi wong pinter. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Pancen kepengine Poniran dhewe yen bisa anake kuwi aja kaya dheweke, dadi wong bodho, dadi wong kacingkrangan uripe, bisane nyambutgawe mung jaga signal sepur. Anake kudu dadi wong pinter, luwih pinter tinimbang dheweke, luwih sugih, lan ora urip kacingkrangan ing tembe mburine. Hmm, urip kok rekasane mengkene! Mlaku tumuju penggaweyane karo sebel. Judheg.

(SSM, 2000:203)

Poniran ora greget anggone nyambutgawe. Dheweke sasuwene iki dheweke wis nyambutgawe kanthi temen, nanging ora ana owah-owahan ing panguripane. Satemene, Poniran kepengin anake bisa sekolah ing sekolahan kang becik. Andharan kasebut nuduhake Poniran wis nindakake struktur kapribadhen *id* yaiku dheweke nduweni pepingine supaya anake dadi wong sugih lan pinter.

Ego kang ana ing alam pamikire paraga utama nalika ngadhepi sakehing prakara ora bisa dikendhaleni dening dheweke. *Ego* uga ora nduweni tugas utawa jebibahan kanggo mbedakake endi kang becik lan endi kang ala. Poniran minangka paraga utama ing cerkak SSM iku nduweni *ego* yaiku dheweke mudhun saka menara tumuju papan panggonane rajapati amarga arep

njupuk tas ireng kang wis dibuwang dening pawongan durjana klambi abang. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Bareng pranyata sepi dheweke banjur mlaku sajak kaya wong golek papan panguyuhan, tumuju marang panggonan tas sing dibuwang dening durjana klambi abang mau sore. Panggonan kuwi cukup adoh saka papan ambruke kurban, dadi nalika padha rubung-rubung mau ora ana kang ngonangi anane tas. Ora ditambah wong.
(SSM, 2000:207)

Poniran mriksa kahanan kang ana ing kono. Dheweke isih wedi, amarga wis ngonangi kedadeyan rajapati sore mau nanging atine dikendelake. Andharan kasebut mertandhani yen Poniran nduweni *ego* kang gedhe. Amarga wis bisa nguwasai pamikire lan wani mudhun saka menara kanggo njupuk tas ireng kang wis dibuwang dening pawongan durjana klambi abang, kamangka kahanan isih katon mbebayani tumrap pawongan kang ngambah papan kuwi.

Superego kang ana ing pamikire Poniran yaiku tumindak jujur. Dhuwit kang sasuwene disimpen kuwi diserahkan ing kantor pulisi. Dheweke rumangsa salah lan ora ayem uripe yen nyimpen apa maneh mblanjakake dhuwit kang dudu duweke. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Poniran terus nginlig liwat lawang Stasiun Gubeng, metu.

“Becak, Mas?”

Nganti tekan ngarep Kantor Pulisi, ora ana sing ngrebut utawa ngrayah buntelan gawane. Aman! Mangka isine dhuwit telung puluh yuta! Dipasrahake marang pulisi! Karo nyiritakake sakabehe. Blaka suta.
(SSM, 2000:217)

Poniran nindakake struktur kapribadhen *superego*. Dheweke wis sadhar lan bisa mbedakake samubarang kang becik lan ala. Dheweke nyerahake dhuwit kuwi marang pulisi. Dheweke uga cerita blaka suta marang sakabehe tumindak kang wis dilakoni. Poniran rumangsa salah amarga njupuk lan nyimpen dhuwit kuwi

Problem Kajiwane Paraga Utama Sajrone ACT Problem Realistis

Paraga utama ing cerkak “Rampog” yaiku Pak Somat. Pak Somat nandnag problem rasa kuwatir *realistis* kang wedi dheweke bakal mati ing dalam rame kang dilewati kendharaan nalika kabur sawise kasil ngramog. Pak Somat uga isin yen konangan kanca-kancane lan masyarakat. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Aku rada miris bareng kanca-kanca padha ngomong jare perampoge nyabrang dalam rame ili sajurusan kuwi terus nggeblas mlebu kampung. Nyebrange nyeklek, yen ora kebeneran bisa ditabrak mobil sapirang-pirang! Mutawatiri, mbebayani banget! Apa iya aku

wingi nggongceng liwat nyabrang salan mau? Hiiih! La upama ketabrak rak dhes, gedebug!
(Rampog, 2000:187)

Pak Somat kuwatir yen tumindake kuwi bisa ngilangake nyawane. Dheweke kuwatir marang tumindak nekat kang wis diilakoni. Kuwi mertandhani yen Pak Somat wis nindakake problem kajiwan kang arupa rasa kuwatir *realistis*. Dheweke kuwatir bakal ketabrak kendharaan nalika nyebrang dalam rame mentas saka ngramog.

Paraga utama sajrone cerkak PI yaiku Dar kang nandang problem kajiwan arupa rasa kuwatir *realistis*. Rasa kuwatir *realistis* kasebut yaiku dheweke kuwatir ora bisa urip rukun karo Yati. Kuwi kagambarake ing ngisor iki.

Aku babar pisan ora nggantha kepengin turun, merga aku pancen wis ngreti ora bakal duwe turun. Nanging nyatane saiki, Yati meteng. Ora dakkapengine, nanging nyatane mengkonono. Apa aku bakal ora bisa urip rukun karo Yati merga Yati meteng? Oo.., eman! Aku wis kadhung seneng srawung karo Yati ing sabendinane.
(PI, 2000:173-174)

Dar kuwatir rasa sayange kuwi saya ilang lan ora bisa maneh urip seneng karo Yati. Dheweke ora mangretni rasa kang dirasakake Dar marang Yati sawise weruh yen Yati ngandhut. Andharan kasebut mertandhani yen Dar wis nandhang problem kajiwan kang arupa rasa kuwatir *realistis*. Amarga dheweke kuwatir ora bisa urip rukun karo Yati.

Rasa kuwatir *realistis* paraga utama ing cerkak SSM disandhang dening paraga utamane yaiku Poniran. Dheweke paling cedhak karo panggonane rajapati kasebut. Dheweke uga dadi saksi kedadeyan rajapati kuwi amarga katon kabeh teka ndhuwur menara. Poniran ngrumangsani yen atine ora tentrem. Dheweke bingung kudu tumindak apa ing kahanan kaya ngono. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Poniran nyambutgawe kaya adate. Mbukak lan nutup signal kanggo sepur kang lunga lan teka ing Stasiun Gubeng, awah tengara ing gardhu palangan sepur. Nanging mesthi wae atine ora jenjem, tansah nginguk lelakon tutuge si kurban rajapati. (SSM, 2000:206)

Poniran wis ngalami problem kajiwan kang arupa rasa kuwatir *realistis*. Poniran ora bisa anteng ana ing ndhuwure menara. Kuwi kabukti saka pratingkahe Poniran kang kerep nyawang mangisor, amarga kepengin weruh kahanan sawise kedadeyan rajapati kuwi. Poniran kuwatir saka apa kang wis kelakon ing papan panggonane rajapati kuwi mau bisa mbebayani nyawane.

Problem Neurosis

Rasa kuwatir *neurosis* kang disandhang dening Pak Somat ing cerkak “Rampog” yaiku dheweke kuwatir

tumindake konangan lan bakal nampa ukuman saka masyarakat. Pethikane kaya ing ngisor iki

Bareng banjur konangan yen aku rampog, mentas ngrampog lan lagi nggawa dhuwit rampogan, apane ora dijuwing-juwing dening masyarakat! gek terus konangan yen rampage aku! Wahdhuh, isine! Luwih becik mbeset raiku dhewe tinimbang konangan dening kanca-kanca yen aku ngrampog!
(Rampog, 2000:187)

Pak Somat kuwatif banget yen tumindake konangan dening masyarakat. Dheweke kuwatif masyarakat bakal menahi ukuman marang dheweke. Pak Somat uga kuwatif yen konangan kanca-kancane, amarga dheweke isin. Miturute Pak Somat, luwih becik mbeset raine dhewe tinimbang konangan dening kanca-kancane. Andharan kasebut mertandhani yen Pak Somat nandhang problem kajiwan kang arupa rasa kuwatif *neurosis*.

Rasa kuwatif *neurosis* Poniran ing cerkak SSM ora beda karo rasa kuwatif para paraga utama kang wis diandharake ing dhuwur. Pethikan ing ngisor iki nggambarake Poniran kuwatif tumindake kuwi luput. Dheweke wis wani mudhun saka menara kamangka sejatine ora bisa metu saka menara yen lagi tugas. Pethikane kagambarake kaya ing ngisor iki.

Tas digledhagake ing kursi. Dheweke mlaku rana-rene, ngangetake sikil kang keru lan gemringging. Terus nginguk mangisor, ngawasi tlatah peteng sakiwa-tengene papan rajapati. Lan tilas nggone tas. Sepi ora ana apa-apa. Ndeleng jam, ndeleng jadwal sepur, mapadakake tengara, lan nyawang tas kang gemlethak ing kursine. Apa dheweke ora ngimpi? Apa wis ngayahi kewajiban kaya adate? Dicek maneh. Iya, dheweke wis nglakoni apa sing kudu dilakoni. (SSM, 2000:208)

Poniran wedi apa kang wis dilakoni kuwi luput, kuwi kabukti saka pratingkahe Poniran kang *gelisah*. Dheweke mlaku rana-rene, wedi yen apa kang wis dilakoni kuwi ora bener. Poniran ndeleng jam lan jadwal sepur. Dheweke nyocogake tengara lan nyawang tas kang gumlethak ing kursine. Dheweke kuwatif ora ngayahi tugase kanthi becik. banjur dicek maneh, apa dheweke wis nglakoni kewajiban kang kudu dilakoni. Andharan kasebut mertandhani yen Poniran ngalami problem kajiwan kang arupa rasa kuwatif *neurosis*, amarga dheweke kuwatif oleh ukuman yen ora ngayahi tugase dadi tukang jaga signal sepur kanthi becik.

Problem Moral

Manungsa kang wis tumindak nyleweng temtu wae bisa nduweni rasa kuwatif. Rasa kuwatif kuwi yaiku rasa kuwatif marang ati lan nuranine dhewe. Dheweke temtu wae rumangsa salah, wiwit tuwuh pamikiran marang samubarang kang becik lan ala. Pawongan iki nduweni *superego* kang ngrembaka kanthi becik. Rasa kuwatif *moral-e* Pak Somat ing cerkak "Rampog" yaiku dheweke sadhar jalaran rasa wedi lan wis ora kuwat

mikir, amarga gara-gara anane warta kang wis sumebar marang tumindak durjanane dheweke kang nganti saiki isih durung dikonangi masyarakat lan Pulisi. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Pikiran kaco! Aku wis ora kuwat maneh! Ora kuwat maneh! Luwih becik dadi pegawe mlarat nanging jujur, utang-utang isih dipercaya, ati bisa tentrem ora dhag-dhig-dhug diucit-ucit panerka ala ngene!.
(Rampog, 2000:200)

Pak Somat wis sadhar marang tumindake kang ora becik. Pak Somat rumangsa wis nglakoni tumindak kang luput lan nerak aturane Negara. Dheweke mikir, tinimbang nglakoni tumindak ala kasebut kang wis njalari pikirane ora karuwan, atine ora tentrem, aluwung dheweke mungkasi tumindake kuwi. Andharan kuwi mertandhani yen Pak Somat ngalami problem kajiwan kang arupa rasa kuwatif *moral*.

Paraga utama sajrone cerkak PI uga nandang problem kajiwan kang arupa rasa kuwatif *moral*. Dar minangka paraga utama sajrone cerkak kasebut kuwatif yen apa kang wis ditindakake kuwi ala lan ora diparengake dening Gusti. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Rencanaku muspra kabeh! Gagal. Nalika aku kluntrung-kluntrung ngudhuni undhak-undhakan rumah sakit, eling yen rencana criminal sing ngedab-edabi sadonya, donyaku, periode rong puluh taun kanthi nyoreti pirang-pirang puluh warna kuwi, ora sida klakon! Sajake pancen ora diparengake dening Gusti Allah.
(PI, 2000:177)

Dar kuwatif apa kang ditindakake kuwi ora ilok. Ora samesthine dheweke males ukum marang pawongan kang wis tumindak ala. Gusti piyambak kang bakal nandangim amarga Gusti kagungan cara piyambak. Andhara kuwi mertandhani yen Dar wis nandang problem kajiwan kang arupa rasa kuwatif *moral*. Dheweke rumangsa yen rencanane kuwi ala saengga digagalake dening Gusti Kang Maha Kuwasa.

Panyebab Problem Kajiwane Paraga Dar

Faktor kang nyebabake Dar minangka paraga utama sajrone cerkak PI nandang problem kajiwan yaiku dheweke rumangsa dikhianati dening kancane lan sisihane. Wiwit dheweke nglukis Yati amarga pancen pantes dadi modhel. Dar kerep srawung karo Yati, saengga dheweke tuwuh rasa tresna. Tresnane kaya wong diwasa lanang lan wadon. Dar uga wis rumangsa seneng atine amarga Yati wis menahi rasa ayem ing panguripane. Seneng lan susah dilakoni Dar lan Yati. Sasuwene kuwi, Yati kandha marang Dar yen dheweke ngandhut. Dar temtu wae kaget lan ora nyana, Amarga dheweke wis yakin yen divonis ora bakal bisa nduwe anak. Dar uga wis *konsultasi* marang dokter lan saya manteb yen dheweke nduwe penyakit kang njalari ora bisa nduwe keturunan.

Dar rumangsa dikhianati dening Darus lan Yati. Sejatine anak kang dikandhut Yati kuwi dudu anake. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Saiki aku rumangsa dikhianati! Dikhianati dening wong wadon. Dikhianati dening kanca. Sapa maneh sing ngumpul Yati yen dudu kancaku dhewe? Srawung antarane kanca-kanca seniman pancene bebas! Bebas!.
(PI, 2000:170-171)

Panyebab Dar nandang problem kajiwan kang arupa rasa kuwatir yaiku dheweke rumangsa dikhianati dening Yati lan Darus ngenani anak kang ana ing kandhutane Yati. Dheweke uga rumangsa dirugekake dening kancane dhewe. Satemene Darus yaiku pawongan kang wis nglakoni sawijine tumindak bajingan kuwi, nanging Dar kang kudu tanggungjawab. Dar temtu wae ora gelem amarga kuwi dudu anake.

Panyebab Problem Kajiwane Paraga Pak Somat

Problem kajiwan kang disandhang dening Pak Somat uga nduweni panyebab yaiku dheweke kuwatir yen idhentitase minangka rampog kuwi konangan dening masyarakat, dening kancane lan pungkasane dicekel pulisi. Rasa isin yaiku rasa *negatif* kang tuwuh sajrone pribadhine pawongan tertamtu akibate saka tumindake kang ora becik. sakabehe pawongan kang normal temtu wae nduwe rasa kasebut. Rasa isin ana sesambungane karo *aibe* pawongan. Rasa isin kasebut yaiku rasa isin kang ana sesambungane karo *harga diri*. Pak Somat kuwatir konangan yen dheweke pranyata dadi rampog amarga dheweke rumangsa isin. Sasuwene iki dheweke wis nyambutgawe kanthi becik lan halal kanggo nyukupi kebutuhane kaluwargane sanajan ora cukup. Pak Somat dadi rampog supaya bisa nyukupi kebutuhane. Rampog yaiku salah sijine pakaryan kang penak lan langsung oleh dhuwit yutan kanthi wektu sedhela, nanging dheweke kuwatir lan wedi yen idhentitase minangka rampog konangan dening kaluwargane, kanca-kancane, masyarakat lan pulisi. Pethikane kaya ing ngisor iki.

La upama ketabrak rak dhes, gedebug! Ketabrake utawa tibane awak ing aspalan bisa uga slamet ora ketaton apa-apa. Bareng banjur konangan yen aku rampog, mentas ngrampog lan lagi nggawa dhuwit rampogan, apane ora dijuwung-juwung dening masyarakat! gek terus konangan yen rmpoge aku! Wadhuh, isine! Luwih becik mbeset raiku dhewe tinimbang konangan dening kanca-kanca yen aku ngrampog! (Rampog, 2000:187)

Pak Somat rumangsa isin yen konangan dening masyarakat lan kanca-kancane. Sasuwene iki dheweke dikenal pawongan kang becik lan nyambutgawene halal. Kanca-kancane ora mungkin percaya yen Pak Somat kuwi rampog. Saiki kabeh wis kelakon. Pak Somat wis dadi rampog. Dheweke banjur kuwatir yen idhentitase konangan. Andharan kasebut kang dadi peneyababe Pak Somat nduweni problem kajiwan.

Panyebab Problem Kajiwane Paraga Poniran

Panyebab tuwuhe problem kajiwan kang disandhang Poniran minangka paraga utama sajrone cerkak SSM yaiku dheweke wis nemokake barang kang dudu duweke. Barang kang ditemu kuwi arupa barang kang ora sepele. Sawijine pawongan kang wis nemokake samubarang kang arupa dhuwit lan sapiturute ana ing dalan lan papan panggonan ngendi wae, kuwi wajib diserahake marang pulisi. Pawongan kang kepengin nduweni barang kang wis ditemokake kuwi bakal kena ukuman. Poniran wis nemokake tas kulit ireng kang wis dibuwang dening pawongan durjana klambi abang ing papan panggonane rajapati. Dheweke kudune nyerahake tas kuwi marang pulisi, nanging dheweke rumangsa butuh dhuwit. Dhuwit kuwi disimpen ing lemari dhinese. Poniran arep nanjakake dhuwit kuwi kanggo nyukupi kabutuhan kaluwargane. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Peteng! Ireng! Nanging Poniran enggal ceg wae olehe nemokake tas mau. Ora patia abot. Nanging nalika ngempit barang mau, ndadak sikile dhengkelen. Poniran meh ora bisa jumangkah bali. Rumangsane ing panggonan kang peteng, panggonan kang ireng kuwi, ana mripat sing ngawasi. (SSM, 2000:207)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Poniran penasaran marang tas kang dibuwang dening pawongan durjana klambi abang. Dheweke banjur kasil nemokake tas ireng kuwi. Wiwitane, dheweke ora kepengin mangerteni isine tas ireng kuwi. Nalika wis kasil mbukak tas kuwi Poniran malah nyimpen tas kuwi lan ora dibalekake ing papan panggonane. Poniran kepengin nanjakake dhuwit kuwi.

Poniran yaiku pawongan kang wis kasil nemokake tas ireng kang wis dibuwang dening pawongan durjana klambi abang. Sawise nemokake tas kuwi ora malah ayem uripe lan ora bisa mungkasi prakarane nanging malah saya ruwet. Dheweke kuwatir lan awake rumangsa diincim. Andharan kasebut kang dadi panyebab tuwuhe problem kajiwan kang disandhang dening Poniran.

Mekanisme Pertahanan Ego Paraga Utama ing ACT Represi

Represi minangka sawijining proses kang ditindakake sawijine pawongan supaya dheweke lali karo kedadeyan-kedadeyan kang njalari dheweke kuwatir utawa ora tentrem. *Mekanisme pertahanan ego* jinis iki luwih nengake pamikiran kang migunani tinimbang pamikiran ngenani samubarang kang ora ana paedahe.

Pethikan ing ngisor iki ngandharake Pak Somat minangka paraga utama ing cerkak “Rampog” kang nyoba nenangake pikirane saka rasa kuwatir amarga dheweke rumangsa wis ora bisa ngayahi uripe kang sarwa kacingkarangan. Dheweke ora bisa nyukupi kebutuhane kaluwargane, kamangka dheweke wis nyoba nyambutgawe kanthi temen. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Dakkendelake liwat tlatah peteng, mlaku karo nggagas-nggagas. Jare ngono kuwi sing padha dilakoni dening para pujangga tapa brata golek ilham, golek kasekten, golek katentremaning ati kanggo ngalahake kumrengsenging karep nafsu. Aku kepengin antuk ilham kang bisa ngluwarake ati jibeg, mula banjur lewat dalam petengan.

(Rampog, 2000:195)

Pethikan kasebut ngandharake Pak Somat nalika ati lan pikirane jibeg. Dheweke golek katentremaning ati. Dheweke uga nyoba golek cara kanggo mungkasi kahanan urip kacingkrangan kang sabendinane diadhepi Pak Somat lan kaluwargane. Umpama dheweke wis bener-bener ora bisa nemu cara kanggo metu saka prakarane iku, dheweke kuwatir kaluwargane ora bisa urip tentrem lan seneng. Pak Somat minangka kepala kaluwarga kudu bisa ngatasi sakabehe prakara kang ana ing kaluwargane iku.

Tumindake Pak Somat ing pethikan kasebut nuduhake menawa dheweke kepengin nenangake pikir, amarga saiki dheweke lagi ngadhepi prakara sajrone kaluwargane. Dheweke golek katentremaning ati supaya nemu cara kanggo mungkasi prakara kasebut. Andharan kasebut mertandhani yen Pak Somat wis nglakoni *mekanisme pertahanan ego* jinis *represi* kanggo nenangake pikire.

Pengalihan

Jinis *mekanisme ego* sabanjure yaiku *pengalihan*. *Pengalihan* iki salah sawijine cara kanggo mungkasi rasa kuwatir kanthi cara ngalihake rasa ora tentrem marang objek kang dianggep pantes, nanging objek kasebut satemene ora luput.

Sajrone cerkak SSM ana pethikan kang nuduhake *mekanisme pertahanan ego* jinis pengalihan. pethikan kasebut ngandharake Poniran mbujuk supaya Sukardal ora ngreti yen dheweke nggawa tas kuwi. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Sukardal teka. Nggenteni dhinese Poniran. Poniran langsung crita bab kadurjanan kang disekseni wingi sore. Apa sing diweruhi, dicritakake. Kajaba bab tas. Tas wiwit digawa mlayu, dibuwang dening wong klambi abang, ora disebut blas ing critane kang ngethuprus. Rampung, banjur pamit. Tas kebak isi dhuwit tetep sumimpen ing lemari dhines pribadhine. (SSM, 2000:209)

Pethikan kasebut nuduhake Poniran mbujuki Sukardal prakara tas ireng kang dibuwang pawongan durjana kuwi. Dheweke mbujuk supaya Sukardal ora weruh yen dheweke njupuk lan nyimpen tas ireng kuwi ing lemari dhines pribadhine kuwi.

Pratingkahe Poniran iku nuduhake yen dheweke ngrasa ora kepenak lan kuwatir menawa ana kang ngonangi dheweke njupuk lan nyimpen tas ireng kuwi. Supaya atine bisa tentrem dheweke mbujuki Sukardal. Andharan kasebut mertandhani yen Poniran wis nglakoni

mekanisme pertahanan ego jinis pengalihan kanggo ngalihake rasa kuwatire.

Rasionalisasi

Rasionalisasi yaiku jinise *mekanisme pertahanan ego* kang dilakoni dening pawongan kanthi cara golek alasan kang trep kanggo nyengkuyung tumindake kang luput kuwi supaya bisa dibiji leres. *Mekanisme pertahanan ego* iki ngrembaka ing pamikiran pawongan supaya bisa mungkasi prakara kang lagi diadhepi kasebut. Sajrone cerkak “Rampog” ana pethikan kang nuduhake Pak Somat minangka paraga utama sajrone cerkak kuwi nglakoni sawijine *mekanisme pertahanan ego* jinis rasionalisasi. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Dalah dhuwit asil rampogan durung kober dak gawa mulih, isih ndhesel ing laci meja kantorku kene iki!...Akeh jare! Manut koran sewelas yuta! Sak rebutan ngono thok, sewelas yuta! Wis dudu amput-ampute yen ketandhing karo anggonku nyambutgawe dadi juru tik selawe taun iki! Bayarane mung ... ora jangkep kanggo mangan sesasi!.

(Rampog, 2000:186)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Pak Somat nyoba golek alasan kanggo mbenerake tumindake. Pak Somat mbenerake tumindake dadi rampog kuwi amarga dhuwit asile rampogan bisa digawe nyukupi kabutuhane kaluwargane kang sarwa kacingkrangan kasebut. Tinimbang ngetik sasuwene iki. Namung oleh bayaran kang ora bisa nyukupi kabutuhane. Mula saka iku, dheweke ngrampog, kuwi cara kang paling trep lan gampang oleh dhuwit.

Dar luwih nengenake bab mbenerake tumindake kang ngrampog kuwi, kamangka ngrampog kuwi tumindak kang ala. Pak Somat nggolek alasan liya supaya tumindake kuwi bener kanthi cara ngomong ing njero atine yen dheweke wis trep anggane tumindak. Dheweke nduwe kaluwarga kang kudu dicukup isakabehe kabutuhane. Miturut Pak Somat, yen ngandhalake nyambutgawe dadi juru tik bisa ora cukup. Andharan kasebut mertandhani yen Pak Somat wis nglakoni *mekanisme pertahanan ego* jinis rasionalisasi.

Mekanisme pertahanan ego jinis *rasionalisasi* uga ana ing cerkak SSM kang dilakoni dening Poniran minangka paraga utama ing cerkak kasebut. Pethikane kaya ing ndhuwur iki.

Upama Poniran wani ngenthit limang lembar wae, Kenthut wis luwe kendel atine nalika nempuh ujian... ya wis ben prihatin dhisik. Wong ya akeh tunggale, ing negarane iki wektune iki wong tuwa sing kethekelan arep mbandhani anake nerusake sekolah ora bisa. Arep minterake anak wae, lo, kok rekasa timen. Ora mung Kenthut thok sing nandhang prihatin. (SSM, 2000:214)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Poniran ora wani ngenthit dhuwit saka tas ireng kang ditemokake kuwi kanggo anake, Kenthut. Supaya anake kuwi kendel atine anggone nempuh ujian. Poniran nyoba mbenerake tumindake kanthi alasan supaya Kenthut prihatin. Miturut Poniran, isih akeh tunggale, ora mung Kenthut kang nduweni wong tuwa ora bisa nyekolahake anake.

Pratingkahe Poniran kuwi nuduhake kuwatir yen dheweke wis tumindak kang ora trep. Mula saka iku, dheweke mbenerake tumindake. Ateges Poniran wis nglakoni *mekanisme pertahanan ego jinis rasionalisasi* kanggo mbenerake tumindake kuwi.

Paraga utama sajrone cerkak kanthi irah-irahan PI uga nuduhake *mekanisme pertahanan ego* kang arupa *rasionalisasi*. Dar minangka paraga utama sajrone cerkak kasebut mbenerake tumindake kang luput. Miturut Dar, anake Yati kuwi trep yen dadi bajingan. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Anak kuwi mbesuk lair dak emong. Dakaku dadi anakku tenan kae. dheweke turunane wong khianat, ora bakal tinggal lanjarane. Gampang anggonku ngajari. Dak ajari cluthak. Nyluthaki bapake dhewe! Bapak sing sejati, sing mbibiti kwandhane.
(PI, 2000:175)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Dar ngudarasa. Dar nduwe rencana yen anake Yati wis lair dheweke bakal ngemong. Dar uga ngakoni yen anake Yati kuwi anake dhewe. Dheweke yakin sejatine anake Yati kuwi anak turunane wong kang khianat. Anake Yati kuwi bakal ora ninggalak lanjaran. Miturut Dar, dheweke bakal gampang anggone ngajari anake Yati mbesok yen wis gedhe. Dheweke bakal ngajari anake dadi bajingan kaya bapake kang asli.

Dar wis nindakake *mekanisme pertahanan ego* kang arupa *rasionalisasi*. Dheweke nyoba golek-golek alasan supaya apa kang direncanakake kuwi wiwitane luput bisa owah dadi trep. Miturut Dar, ngajari anake Yati dadi anak kang bajingan kuwi trep. Dheweke bisa males ukum dening Darus minangka bapake asli saka anake Yati kuwi. Miturut Dar, apa kang wis direncanakake kuwi trep amarga anake Yati kuwi ora bakal yen ora niru pratingakeh bapak asline kang bajingan.

Reaksi-Formasi

Reaksi formasi mujudake represi akibat *impuls anxitas* utawa rasa kuwatir sering dieloni dening pepenginan kang ora padha kanthi tendhensi kang dikarepake. Reaksi formasi mujudake sipat fanatik kang dialami saben pawongan.

Mekanisme pertahanan ego jinis reaksi formasi ana sajrone cerkak SSM kang dilakoni dening Poniran minangka paraga utama. Pethikan ing ngisor iki nuduhake nalika Poniran menahi wejangan marang bojone ngenani tumindak jujur kang bisa njalari sawijine pawongan urip kepenak. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Nanging satemene sing luwih wigati kuwi wong jujur. Kuwi ora ana sekolahe, ora dianjurake Negara. Nyatane sing disengka bocah supaya sekolah, pinter, ora preduli cara sing ora jujur. Mangka satemene wong pinter karo wong jujur kuwi uripe kepenak wong jujur. Contone aku dhewe. Karo tengah wulan iki aku dadi wong pinter...
(SSM, 2000:218)

Pethikan kasebut nuduhake Poniran menahi wejangan kang migunani tumrap awake dhewe lan bojone. Wejangan kuwi isine yaiku ngenani wong jujur kang luwih apik lan njalari urip kepenak tinimbang wong pinter. Tuladhane yaiku Poniran dhew. Dheweke wis tumindak jujur. Atine lega sawise tumindak becik mengkonon.

Poniran lagi nindakake *mekanisme pertahanan ego jinis reaksi formasi*, Pethikan kuwi ngandharake sipat fanatike Poniran marang tumindake kang bener. Poniran ngugemi sipat fanatike yaiku dheweke dadi wong jujur amarga tumindak jujur kuwi migunani marang panguripane kaluwargane kasebut.

Agresi-Apatitis

Mekanisme pertahanan ego jinis agresi ana sajrone cerkak PI kang dilakoni dening Dar minangka paraga utama sajrone cerkak kasebut. Pethikane kaya ing ndhuwur iki.

Banjur, anake sapa sing neng kandhutane Yati?! Aku mlebu ngomah isih methentheng. Lawang ngarep daktandhang ngeblak! Greg! Grobyag! Ambruk!
(PI, 2000:170)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Dar nesu. Dheweke ora bisa trima yen Yati ngandhut. Dar yakin yen dheweke nduweni penyakit kang njalari dheweke ora bisa nduweni turunan. Dheweke nesu marang Yati. Dar nggumun, anake sapa kang ana ing kandhutane Yati. Dar mlebu omah kanthi methentheng. Lawang ngarep ditandhang banjur nggeblak. Lawang kuwi ambruk kena sasaran emosin Dar.

Dar wis nindakake *mekanisme pertahanan ego jinis agresi* yaiku dheweke nggolek sasaran utawa objek liya. Dar nesu banget marang Yati nanging dheweke ora tega nganiaya. Mula suka iku, dheweke luwih milih ngrubuhake lawang omahe. Lawange omahe kuwi dadi sasaran emosine Dar.

Pethikan sabanjure ngandharake pratingkahe Poniran kang nyoba golek objek kang dadi sasaran emosine. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Nggeser periodhe liya. sing dakalami periodhe warna-warna tuwa. Biru tuwa, abang tuwa, objek sungginganku bangsane jrangkong, getih, gaman nlandhep, kewan galak ngisis siyung. "bojone nyidham kok gambaranmu bangsane kaya ngono, ta Dar?"
(SSM, 2000:171)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Dar kang nesu. Dheweke ora gelem nglukis gambaran kang katon indah. Dheweke luwih milih warna-warna kang tuwa kanggo lukisane. Dheweke uga nggambar samubarang kang katon ala. Dar nglukis bangsane jrangkong, getih, gaman landhep, kewan galak ngisis siyung. Kancane kang jenenge Darus kuwi nganti nggumun. Bojone Dar lagi nyidham nanging lukisane Dar malah nganeh-anehi.

Dar wis nindakake *mekanisme pertahanan ego* agresi, amarga dheweke bisa ngendhaleni egone kanthi cara golek obyek sasaran liya. Dar kang nesu kuwi luwih milih nglukis samubarang kang medeni yen disawang. Swasana atine ora karuwan. Miturut Dar, tinimbang nglakoni tumindak kang bisa ngrugikake wong liya, dheweke luwih milih nyuntag rasane kuwi kanthi cara nglukis.

Saliyane *mekanisme pertahanan ego* kang arupa *agresi*, Dar uga wis nindakake *mekanisme pertahanan ego apatis*. Pethikane kaya ing ngisor iki.

aku ngreti apa jalarane bayine Yati lair mati. Prekara nyilakake Darus, males ukum lan nyengsarake Darus merga khianate marang aku, kuwi aku ora pareng cawe-cawe. Gusti Allah kang nandangi piyambak. (PI, 2000:183)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Dar wis mangretni kahanan kang satemene. Dar mangretni apa kang njalari bayine Yati lair mati. Bayine Yati mati amarga ana sesambungane karo prakara Dar kang kepengen nyilakake Darus. Dar kepengin males ukum lan nyengsarake Darus amarga Dar wis rumangsa dihianati. Miturut Dar, dheweke ora usah melu cawe-cawe marang apa kang wis ditandangi dening kang Maha Kuwasa.

Dar wis nindakake *mekanisme pertahanan ego apatis*. Dheweke pasrah marang Gusti saka apa kang wis kelakon sasuwene iki. Dheweke uga ora mikirake cara kanggo nyilakake Darus. Sakabehe tumindake kuwi dipasrahake marang Gusti. Amarga Gusti bisa nandangi piyambak.

Mekanisme pertahanan ego kang *apatis* ana sajrone cerkak SSM kang dilakoni dening Poniran minangka paraga sajrone cerkak kasebut. Pethikane kaya ing ngisor iki.

“Ta, priye saiki, Pak? Kenthut disekolahake ngendi? Ujiane negeri jebol. Ora lulus!” suwarane bojone ngrantes.” Bocahe saiki nangs mbengengeng.”

“Ya lagi nasibe bocah! Wong tuwane ora duwe bandha! Tanggal yah mene thong pes! Priye maneh?” wangsulane ayem. (SSM, 2000:217)

Pethikan kasebut ngandharake Poniran nalika bojone sambat ngenani nasibe anake amarga ora dhuwe dhuwit kanggo mbayari ujiane anake. Poniran kang

disambati mung menahi wangsulan kang ayem. Poniran ngandhani bojone yen dheweke ora duwe bandha kanggo nyekolahake anake kuwi, banjur ora bisa nglakoni apa-apa.

Poniran pasrah marang kahanan uripe kang sarwa kacingkrangan. Dheweke wis nyoba nyambutgawe nanging sasuwene iki isih ora ana owah-owahan. Andharan kasebut mertandhani yen Poniran wis nglakoni *mekanisme pertahanan ego* jinis *apatis* yaiku pasrah marang kahanan kang ana.

Fantasi

Sajrone ACT ana salah sijine *mekanisme pertahanan ego* kang diarani fantasi. Fantasi yaiku jinise *mekanisme pertahanan ego* kang mbayangake samubarang kang endah. Nalika sawijine pawongan ngadhepi prakara sajrone panguripane dheweke mbayangake samubarang kang endah. Dheweke nduweni impen kang becik.

Sajrone Cerkak “Rampog” ana pethikan kang nuduhake Pak Somat minangka paraga utama nglakoni tumindak kang mbayangake samubarang kang endah. Pethikane kaya ing ngisor iki.

Huuh, kapan aku bisa oleh dhuwit sing gemrenjel ngono, ya! Terus bisa nguja ngajak bojoku mlebu Siola dakkon milih rok dadi sing regane tikel pindhone blanjaku sesasi. Utawa bisa ngganti TV-ku ireng-putih dadi warna 20 inch.

(Rampog, 2000:190)

Pethikan kasebut nggambarake nalika Pak Somat mbayangake oleh dhuwit gemrenjel lan bisa nyenengake bojone. Ngajak bojone mlebu Siola lan tuku rok kang regane tikel pindhone blanjane sesasi, lan bisa ngganteni TV ne kang ireng-putih kuwi dadi 20 inch. Dheweke mbayangake dadi wong wugih.

Pak Somat nyoba nyenengake awake dhewe. Dheweke mbayangake urip kepenak lan bisa metu saka prakara urip kacingkrangan kang lagi diadhepi. Andharan kasebut mertandhani yen Pak Somat wis nglakoni *mekanisme pertahanan ego* jinis fantasi kanggo nyenengake awake.

PANUTUP

Dudutan

Paraga utama saka telung cerkak kasebut nduweni struktur kapribadhen kang paling onjo ing babagan *ego*. *Ego*-ne paraga Pak Somat yaiku nekat ngrampog kanggo nyukupi kabutuhan kaluwargane. *Ego*-ne paraga Dar yaiku ngeterake Yati lairan ing rumah sakit amarga anake Yati kuwi bisa dimanfaatake kanggo males ukum marang pawongan durjana yaiku Darus, kancane dhewe. Kang pungkasan, *Ego*-ne paraga Poniran yaiku njupuk tas ireng kulit kang isine dhuwit yutan ing papan panggonane rajapati.

Onjone *ego* kasebut nuwuhake problem-problem kajiwan kang disandhang dening para paraga utama. Problem kajiwan kasebut awujud rasa kuwatir kang diperang dadi telu, yaiku 1) Rasa kuwatir *realistis*, 2)

Rasa kuwatir *neurosis*, 3) Rasa kuwatir *moral*. Problem kajiwan kasebut kang paling onjo yaiku problem realistise paraga utama. Panyebab kang njalari tuwuh problem kajiwane paraga utama kasebut yaiku 1) anane kedadeyan kang wis lumaku, paraga Dar rumangsa dikhianati. 2) kelakone sawijine tumindak kang nerak aturane Negara saengga paraga Pak Somat bisa dicekel pulisi. 3) jalaran paraga Poniran wis nemokake samubarang kang bisa mbebayani tumrap kaslametane dhewe.

Sakabehe problem-problem kajiwane para paraga utama kasebut bisa dipungkasi kanthi cara *mekanisme pertahanan ego*. *Mekanisme pertahanan ego* kang paling onjo disandhang dening paraga Poniran. *Mekanisme pertahanan ego*-ne paraga Pak Somat yaiku *represi*, *rasionalisasi* lan *fantasi*. *Mekanisme pertahanan ego*-ne paraga Dar yaiku *rasionalisasi* lan *agresi-apatis*. Kang pungkasan, *mekanisme pertahanan ego*-ne paraga Poniran yaiku *pengalihan*, *rasionalisasi*, *reaksi-formasi* lan *agresi-apatis*.

Pamrayoga

Panliten tumrap ACT anggitane Suparto Brata iki rinasa isih ana kekurangane. Kanggo panliti sabanjure kang nedya nлити psikologi sastra kaajab supaya bisa njangkepi kekurangan-kekurangan kang ana saka panliten iki. Panliten ngenani psikologi tinemu akeh banget cacah ing jagading kasusastran Jawa kang ngrembug ngenani problem-problem kajiwan kang ana ing pribadhi sawijine manungsa. Mula saka iku, kudu bisa ngripta panliten kanthi pamikiran lan wawasan kang jembar supaya ngasilake panliten psikologi sastra kang luwih becik saka panliten sadurunge.

Panliten iki, muga bisa nuwuhake gregete para pamaos supaya ndadekake tuladha lan nambah kawruh ing urip bebrayan sabendina saengga bisa migunani kanggo ngrembakake sastra mligine sastra Jawa kanthi tintingan psikologi sastra. Panliti uga sadhar yen panliten tumrap ACT anggitane Suparto Brata iki adoh saka kasampurnan, mula saka iku panliti mbutuhake kritik lan saran kanggo mbangun panliten iki supaya bisa dadi panliten kang beda lan luwih becik.

KAPUSTAKAN

- Alwisol. 2008. *Psikologi Keprbadian (Edisi Revisi)*. Malang: UPT Penerbitan Universitas Muhammadiyah Malang.
- Aminuddin. 1987. *Pengantar Apresiasi Karya Sastra*. Malang: Sinar Baru Algesindo.
- Arikunto, Suharsimi. 2010. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Berry, Ruth. 2001. *Freud: Seri Siapa Dia? (Terjemahan dalam bahasa Indonesia oleh Ida Syafrida)*. Jakarta: PT Gelora Aksara Pratama.
- Bertens, K. 2006. *Editor dan Penerjemah:Psikoanalisis Sigmund Freud*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Brata, Suparto. 2000. *Trem Antologi Crita Cekak*. Surabaya: Pustaka Pelajar.
- Darminto, Eko. 2007. *Teori-Teori Konseling*. Surabaya: Unesa University Press.

- Dewi, Dea R. 2013. *Dhendhame Paraga Utama Sajrone Cerbung Polahe Rasa Anggitane Al-Aris Purnomo (Tintingan Psikoanalisis Sigmund Freud)*. Skripsi ini tidak diterbitkan. Surabaya: Universitas Negeri Surabaya.
- Endraswara, Suwardi. 2008. *Metodologi Penelitian Sastra*. Jogjakarta: Pustaka Widayatama.
- Feist, Jess & Gregory J. Feist. 2010. *Teori Kepribadian Theories of Personality Edisi .* Jakarta: Salemba Humanika.
- Freud, Sigmund. 1920. *A General Introduction To Psychoanalysis*. Newyork: Garden City.
- Gerungan. 1989. *Psikologi Sosial*. Bandung: Eresco.
- Hall, Calvin. 1954. *Sigmund Freud: Suatu Pengantar Ke Dalam Ilmu Jiwa Sigmund Freud (Terjemahan dalam bahasa Indonesia oleh S. Tasrif)*. Jakarta: Pustaka Sarjana.
- Hardjana, Andre. 1985. *Kritik Sastra: Sebuah Pengantar*. Jakarta: PT. Gramedia.
- Koswara, E. 1991. *Teori-Teori Kepribadian*. Bandung: P.T Eresco.
- Milner, Max. 1992. *Freud dan Interpretasi Sastra*. Jakarta: Intermedia.
- Minderop, Albertine. 2010. *Psikologi Sastra*. Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia.
- Moleong, Lexy J. 2007. *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosdakarya.
- Muis, Saludin. 2009. *Kenali Kepribadian Anda dan Permasalahannya dari Sudut Pandang Teori Psikoanalisa*. Yogyakarta: Graha ilmu.
- Rahmani. 2004. *Kecemasan dalam Novel Perempuan di Titik Nol Karya Nawal El-Saadawi (Kajian Psikoanalisis Sigmund Freud)*. Unesa: Skripsi ora diterbitake.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2004. *Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Ratnasari, Desi. 2112. *Tumindak Nyebal Paraga Utama Sajroning Cerbung Guwa Banger Anggitane Tiwiek SA (Tintingan Psikoanalisis Sigmund-Freud)*. Skripsi ini tidak diterbitkan. Surabaya: Universitas Negeri Surabaya.
- Semi, Atar. 1988. *Kritik Sastra*. Bandung: Angkasa.
- Sunarto. 2001. *Metode Penelitian Ilmu-Ilmu Sosial dan Pendidikan*. Surabaya: University Press.
- Suryabrata, Sumadi. 2011. *Psikologi Kapribadian*. Jakarta: PT Raja Grafindo Persada.
- Wellek, Rene & Warren, Austin. 2014. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Zaviera, Ferdinand. 2008. *Teori Kepribadian Sigmund-Freud*. Jogjakarta: Prismsaphie.